Constantin IVANOV
Institutul de Filologie al AŞM
(Chişinău)

SUPRANUMIRI ALE RĂULUI: FORME ŞI DEVENIRE ÎN OPERA CRENGIANĂ

The different surnames attributed to the evil: forms and evolution in the works of Creangă

Abstract: The terms which designate the notion of evil, as well as its names, know a variety as wide as the multitude of meanings and understandings that derive from this phenomenon. Depending on what we call „evil", it also depends on how each individual report relates to the different perceptions and spectra of evil. By its different attributed surnames, the designated evil has the attributive function of the primary meanings rather than descriptive one by appropriating some surnames. And the semantic content of what evil can mean as character traits is the popular appreciation of the imaginary character of the evil, the demonic, the satanic etc. All the surnames attributed to the devil largely follow the same principle of forming the surnames attributed to a real person and have the same semantic nuance. We can explain why the Principle of Evil has a lot of surnames in the popular imagination also under the same associative report, surnames of real people and surnames of evil.

Key words: surname, devil, popular imagination, nickname, expression of evil.

Rezumat: Termenii ce desemnează noțiunea de rău, precum şi denumirile lui, cunosc o varietate tot atât de largă ca şi multitudinea de sensuri şi înțelegeri care derivă din acest fenomen. În funcție de ceea ce obişnuim a numi rău depinde şi felul de raportare al fiecărui individ în parte la diferite percepții şi spectre ale răului. Prin însuşirea unor supranume, răul desemnat are funcția mai degrabă atributivă decât descriptivă a semnificațiilor primare. Iar conținutul semantic a ceea ce poate presupune răul este aprecierea populară a personajului imaginar ce reprezintă maleficul, demonicul, satanicul etc. ca însuşiri caracterologice. Supranumirile atribuite diavolului respectă în mare parte acelaşi principiu de formare a supranumirii atribuite unei persoane reale şi au aceeaşi nuanță semantică. Tot sub acelaşi raport asociativ, supranume ale persoanelor reale, şi supranume ale răului, ne putem explica de ce Principiul Răului are o mulțime de supranume în imaginarul popular.

Cuvinte-cheie: supranume, diavol, imaginarul popular, poreclă, expresia răului.

Identificarea răului în univers şi etichetarea lui ca fiind stare de rău, lucru rău, loc rău, fenomen rău, duh rău sau ființă rea, depind de instrumentele lingvistice care ne

BDD-A27863 © 2018 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:15 UTC)

permit în mod convenţional să numim răul. Or, mijloacele lingvistice vin pe urma unor convenţii sociale datorită cărora „(n-)ceva” este numit drept rău. Nu ne vom ocupa aici de o analiză a semnului lingvistic pe care îl vom identifica în creaţia crengiană ca semn ce marchează răul şi distribuirea lui ca semnificant. Dacă un oarecare semn lingvistic are capacitatea de a desemna elementele răului şi toate derivatele sale fenomenologice, atunci în încărcătura lui semantică va fi cuprins totodată, într-o măsură mai mică sau mai mare, şi răul arhetipal. Aşadar, denumirile ce corespund unor expresii ale răului numit în mod convenţional va fi elementul formal al semnului lingvistic ce corespunde cu numirile primordiale ale răului, lucru pe care îl confirmă şi Umberto Eco atunci când afirmă: „Un semn este întotdeauna un element al unui *plan al expresiei*, corelat convenţional cu unul (sau mai multe) elemente ale unui *plan al conţinutului*” [1, p. 498]. În spatele unui *plan al conţinutului* de la care porneşte o denumire ce desemnează răul poate fi identificată o simbolistică mitologică specifică ce contribuie la personificarea conceptului de rău şi al fiinţării acestuia.

Actul numirii, în genere, are o dimensiune sacrală, numirea fiind, de fapt, exerciţiul primordial al lui Adam din Grădina Edenului, în consecinţa căruia toate au căpătat un nume şi prin care toate au început a fi ca atare. După Platon, precum afirmă E. Coşeriu, actul denumirii „vizează fiinţarea a ceea ce fiinţează sau, mai bine spus, fiinţarea ca fiind” [2, p. 282]. De aceea pe parcursul secolelor au luat fiinţă numeroase superstiţii populare ce vizează numirea răului. Substratul mitologic al numelui ce-l exprimă pe denumit va complini sensul denumirilor atribuite răului.

Denumirea de *diavol* pentru spiritul răuvoitor este întrebuinţată de către povestitorul humuleştean în creaţia sa doar o singură dată, însă şi atunci cu referire la slugile lui Scaraoţchi: „Atunci diavolii odată încep a se cărăbăni unul peste altul în turbincă, de parcă-i aducea vântul” [3, p. 148]. Deşi se cunoaşte că denominativul *diavol* desemnează figura malefică distinctă ce reprezintă personificarea răului suprem, totuşi Creangă nu face uz de această titulatură. Acest lucru se datorează poate faptului de a nu considera drept rău ceea ce nu e denumit de un concept ori de încărcătura semantică a unui termen ce denumeşte sau denotă răul. Fapt constatat încă din Antichitate şi despre care Aristotel spunea următoarele: „Rău şi bun se enunţă atât despre un om, cât şi despre multe altele, dar nu e necesar ca unul din ele să revină celor despre care se enunţă, căci nu toate sunt fie rele, fie bune” [4, p. 38-39]. Prin intermediul personajelor sale, Creangă etichetează răul în funcţie de gravitatea acestuia. Astfel, supranumirile spiritului răuvoitor omului precum *Scaraoţchi*, *Michiduţă*, *Sărsăilă*, *Tartar*, *Talpa-iadului*, *Împăratul iadului* reprezintă esenţa identităţii celui denominat tocmai prin atribuirea lor ca supranume, fapt ce se potriveşte foarte bine cu expresia latină *nomen est omen* („numele este destin”, „numele este semnul”, „numele este prevestirea” [5, p. 179]).

Prin însuşirea unor supranume răul desemnat are funcţia mai degrabă atributivă decât descriptivă a semnificaţiilor primare. Iar conţinutul semantic a ceea ce poate presupune răul este aprecierea populară a personajului imaginar ce reprezintă maleficul, demonicul, satanicul etc. ca însuşiri caracterologice.

BDD-A27863 © 2018 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:15 UTC)

Prin urmare, în cazul de față nu putem vorbi despre o încercare de a da personajului imun un alt nume, ci mai degrabă de a-i atribui un supranume care să fie un indiciu semnificativ al caracterului pe care răul îl denotă. Or, după cum bine ştim, un supranume este însuşirea unor similitudini dintre numit şi denumit (nume şi poreclă), iar în cazul dat, răul numit şi răul denumit fie prin contiguitate toponimică precum este *Tartar* şi *Talpa-iadului*, sau ca exercitare într-un topos imaginar, considerat de obicei proprietatea numitului, a influenței sale, precum este supranumirea *Împăratul iadului*.

Înainte de a trece la analiza etimologică şi mitologică a supranumelor pe care imaginarul popular românesc le-a atribuit principiului răului, ținem să precizăm că nu toate numirile diavolului pot fi considerate supranume. Pe lângă supranume putem vorbi şi de simple numiri metaforice ale răului care au funcția de eufemizare, şi nicidecum de numiri care să exprime direct pe cel exprimat precum: *ucigă-l-toaca, ucigă-l-crucea, cel-de-pe-comoară, necuratul* ş.a.

Pentru a elucida unele aspecte de ordin teoretic a ceea ce vom considera în continuare „supranume", trebuie mai întâi de toate să vedem care sunt particularitățile specifice ale termenului „supranume". În general, termenul „supranume" este definit în dicționare prin termenul „poreclă" şi invers (DLR, DEX). Deşi, din punct de vedere funcțional, atât „porecla", cât şi „supranumele" vin din nevoia de a numi şi particulariza o persoană. În conținutul lor semantic, „porecla" şi „supranumele", fie ia în derâdere o anumită persoană printr-un calificativ peiorativ, fie etichetează o persoană printr-un calificativ care îi denumeşte o anumită virtute. Or, denumirea unei virtuți nicidecum nu poate fi poreclă, ci mai degrabă un supranume, pe când prin termenul „supranume" putem eticheta atât defectul cuiva, cât şi virtutea. Depinde cu care termen începem a defini fenomenul dat. Potrivit distincției pe care o face A. Candrea între „poreclă" şi „supranume" înțelegem de ce supranumele poate lua semnificațiile termenului „poreclă" şi de ce ar fi lipsit de logică definirea inversă a termenilor. Poreclele, după cum afirmă A. Candrea, sunt „cuvinte prin care poporul loveşte în năravul sau defectul cuiva" [6, p. 43]. Pe când supranumele este rezultatul „carierei" pe care o face porecla. Tot A. Candrea spune că „Dacă porecla dată cuiva de către o persoană este repetată şi de alții la adresa aceleiaşi persoane, ea devine supranume" [idem]. Aşadar, semnificația conceptuală a termenului „supranume" este de fapt însuşirea semantică ulterioară, la bază căruia stă un lexem-poreclă. Mai mult decât atât, pornind de la cele afirmate mai sus, putem spune că supranumele se adoptă în mod convențional de către o comunitate pentru a numi aceeaşi persoană, lucru pe care îl afirmă şi Ştefan Pasca în lucrarea „Nume de persoane şi nume de animale în țara Oltului": „E greu să surprindem momentul «naşterii» supranumelui. În stare embrionară el trăieşte în calificative şi porecle din limba comună. Nu odată colectivitatea e pusă în situația de a alege între două sau mai multe porecle sau calificative date unui individ, şi pe cel ce i se pare a fi mai sugestiv îl consacră apoi pentru supranumirea regulată a acelui individ" [7, p. 47].

Supranumirile atribuite diavolului respectă în mare parte acelaşi principiu de formare a supranumirii atribuite unei persoane reale şi au aceeaşi nuanță semantică.

BDD-A27863 © 2018 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:15 UTC)

Tot sub acelaşi raport asociativ, supranume ale persoanelor reale şi supranume ale răului, ne putem explica de ce Principiul Răului are o mulțime de supranume în imaginarul popular. În acest sens vom apela aici la explicația pe care o dă Ştefan Pasca: „Persoanele a căror individualitate nu e încă definitiv lămurită în conştiința populară, poartă şi mai multe supranume. Fiecare din acestea stigmatizează câte o latură a caracterului psihic sau fizic al individului" [idem]. Aşadar, pentru a înțelege originea supranumelor atribuite răului în creația crengiană, ne propunem să analizăm atât semnificațiile mitologice, cât şi elementul lexical care a putut da naştere la supranumiri ce vizează expresia răului. O astfel de abordare are drept suport *Lingvistica mitologică*, care a derivat din metoda comparatismului istoric în lingvistică şi a analizei mitologice, având la bază studiile lui M. Müller, A. Kuhn, M. Breal [8, p. 5-7] ş.a.

Prima categorie de supranume atribuite spiritului malefic în creația crengiană sunt cele formate de la un toponim imaginar. Acestea fie provin de la numele locului în care se presupune că sălăşluieşte sau de la asocierea imaginii locului cu caracterul personajului ce reprezintă maleficul. Din această categorie fac parte supranume precum *Tartar, Talpa-iadului* şi *Împăratul iadului.*

Dracul este numit de către Dănilă Prepeleac *tartar*, „Mai îngăduieşte puțin, tartarule, că nu te trag copiii de poale!" [3, p. 43], tocmai pentru a evidenția caracterul înspăimântător al acestuia. Pe lângă sensul propriu, cuvântul *tartar* sau *tartor* – căpetenia dracilor – poate fi înțeles în limbajul popular şi cu sens figurat – om fără scrupule, care îşi impune voința, care terorizează, care comite fapte reprobabile (DEX). Ca purtător al sensului dat, personajul malefic din povestea „Dănilă Prepeleac", denumit *tartar*, devine mult mai uşor de înțeles atât ca personaj al narațiunii date, cât şi ca marcă a cuvântului semnificat în contextul poveştii. Prin însuşirea semantică a sensului de ființă ce terorizează, cuvântul *tartar* devine supranumirea ființială a reprezentantului răului pe pământ. Mai mult decât atât, acest supranume are valoare atributivă, deoarece el scoate în evidență acțiunile malefice ale duhului necurat, şi care în spiritualitatea folclorică românească se asociază mai degrabă cu o pseudonumire a diavolului decât cu un nume arhetipal. Dacă e să trecem dincolo de semnificațiile termenului strict românesc, atunci putem observa că în Antichitate prin morfemul *tartar* erau reprezentate spațiile întunecoase din îndepărtatul adânc al pământului. Astfel, supranumele *Tartar* atribuit diavolului în poveştile crengiene îşi are originea de la cuvântul grecesc *Τάρταρος, τά Τάρταρα*. Grecescul *tártaros* desemna în mitologia greacă partea cea mai de jos a lumii [9, p. 469]. Mai multe detalii mitologice despre acest loc le putem găsi în opera lui Hesiod, mai cu seamă în „Naşterea zeilor (Teogonia)". Despre acest spațiu imaginar, Hesiod spune că e atât de adânc precum este cerul sub pământ. Printr-o imagine poetică este redată distanța de pe suprafața pământului până în Tartar. Dacă ar fi aruncată o nicovală de aramă din cer i-ar trebui nouă zile şi în a zecea zi abia ar atinge pământul, tot atât de mare ar fi distanța dacă nicovala de aramă ar fi în cădere liberă de pe pământ până în Tartar. Despre felul cum arată acest loc, Hesiod spune următoarele:

BDD-A27863 © 2018 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:15 UTC)

„Locul acela ieşire nu are. Poseidon o poartă
Grea de aramă i-a pus, cu zid împrejur îl încinse,
Cotos, Gyes, Briareu cel neînfricat, lângă dânşii
Îşi aşezară lăcaşul, vajnici străjeri ai lui Zeus.
Tartarul sumbru, pământul umbros şi marea cea stearpă,
Ceru-nstelat au izvorul în locul acesta de groază,
Toate deopotrivă, iar zeii cât sunt de puternici,
Simt îngrozite fioruri gândind la acele tărâmuri" [10, p. 46].

Tot din această sursă, George Lăzărescu în „Dicţionar de mitologie" preia cuvântul *Tartar* şi îi dă următoarea definiţie: „*Tartar* (este) cea mai adâncă şi mai înfricoşătoare zonă a Infernului, aflată sub mare. Aici, Zeus i-a închis pe titanii care s-au răzvrătit împotriva lui. Tot aici, îşi ispăşeau pedeapsa ciclopii, danaidele, Sisif, Tantal şi alţii. Tartarul este păzit de Cerber" [11, p. 270]. Deşi pare să repetăm acelaşi lucru atunci când prezentăm contextul în care s-a format această reprezentare a spaţiului imaginar al locului de pedeapsă şi atestarea lui într-un dicţionar de specialitate. Însă acest fapt este justificat atunci când este vorba de tendinţa noastră spre cele concrete. Scopul pe care l-am urmărit a fost de a scoate în evidenţă atât traseul unui cuvânt, cât şi semnificaţia lui mitologică după preluarea lui dintr-o altă cultură decât cea românească. Acest lucru ne va ajuta să înţelegem care sunt similitudinile dintre cuvântul *iad* şi *tartar*. Ca reprezentare toponimică a spaţiului mitic în care sunt concentrate denotaţional formele cele mai aspre ale pedepsei, morfemul *tartar* este preluat de imaginarul folcloric românesc drept un bun echivalent semantic pentru cuvântul *iad* din limba română. Un exemplu potrivit în acest sens este traducerea cuvântului *ταρταρώσας* din textul biblic grecesc de la 2 Petru 2:4 prin termenul *iad* din traducerile româneşti ale Bibliei. Deşi atât contextul mitologic, cât şi cel semantic avea să justifice întrebuinţarea cuvântului *tartar*, fapt ce este remarcat în traducerea IPS Bartolomeu Anania 2001, în nota de subsol unde traducătorul explică că în greceşte este termenul *tartar* [12, p. 2069]. Acest fapt denotă că traducătorul textului sacru era conştient de particularităţile semantice ale acestui termen. În cazul de faţă folosirea termenului dat indică adoptarea de către Petru a ideilor eleniste despre locul de pedeapsă a fiinţelor supranaturale care potrivit mitologiei greceşti s-au răzvrătit împotriva lui Zeus cu o paralelă conceptual-semantică cu naraţiunea biblică din Facerea 6:1-3, unde este vorba de îngerii care s-au răzvrătit împotriva lui Dumnezeu. Probabil în mod intenţionat, Petru face aluzie în versetul 2 din capitolul 4 la mitologia greacă şi la naraţiunea biblică unde îi atribuie termenului *tartar* sensuri puţin modificate din dogmele biblice. Astfel, datorită unor principii religioase şi dogmatice precum sunt temerile de a nu fi confundate învăţăturile religioase cu miturile păgâne din cultura greacă, termenul *tartar* dispare din limbajul şi discursul religios. Mai mult decât atât, acest cuvânt, după cum afirmă Ivan Evseev, „a fost asimilat de timpuriu în limba poporului cu sensul de «conducător» (al dracilor) şi, respectiv, «şef peste pitici»" [13, p. 455]. Însumând observaţiile expuse, putem observa că evoluţia semantică a cuvântului *tartar* în limba română a suportat schimbări considerabile. De la semnificaţia

BDD-A27863 © 2018 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:15 UTC)

primară de desemnare a spațiului imaginar unde răul în forma sa superlativă este pedepsit, acesta a ajuns să denumească în basmele româneşti personajul demonic. Iar corelarea numelui toponimic din mitologia greacă cu numirea personajului malefic din poveştile crengiene face posibilă identificarea în operă a unor imagini-tip sau după cum le numeşte Jung, arhetipuri.

Un alt supranume atribuit răului în creația crengiană şi care de asemenea are un substrat mitologic este cel ce are la bază sintagma *Talpa-iadului* – „Talpa-iadului, atunci, face ţuşti! înăuntru, şi dracii, tronc! închid poarta după Ivan, şi, punând zăvoarele bine, bucuria lor că au scăpat de turbincă" [3, p. 152]. Cuvântul compus *talpa-iadului* este o construcție nominală urmată de un genitiv ce se exprimă prin morfemul enclitic *lui*; *talpa iadului*. Primul element din această sintagmă, *talpa*, face parte, după cum spune Marius Sala, „din domeniul semantico-onomasiologic al corpului omenesc" [14, p. 62]. Iar în cazul de față, *talpa* simbolizează partea inferioară a iadului după cum ilustrează şi respectă în acelaşi timp paralela semantică a părții inferioare din corpul uman numită *talpă*. Conceptul *iad* a intrat în imaginarul românesc prin intermediul creştinismului, fapt ce a produs o transfigurare semantică a cuvântului dat. Mai mult decât atât, acesta a însuşit semnificațiile dogmelor creştine, dar şi simbolismul autentic românesc, iar, după cum observă Romulus Vulcănescu, „Imaginea Iadului la români îmbină structura lui sacrală cu cea profană" [15, p. 455]. În ceea ce priveşte însăşi originea cuvântului *iad*, tot Romulus Vulcănescu spune că „este un derivat al numelui suveranului infernului la elini: Hades şi al ţării lui. Astfel Hades (᾽Αιδης) a ajuns în limba română, ca şi în cele mai multe limbi slave (*jadu*, paranteza ne aparține), să denumească țara lui Hades, pe scurt Adul, care a devenit mai apoi Iadul" [idem]. Alăturarea celor două cuvinte *talpă* şi *iad* pentru a denumi răul reprezintă marca exclusivă prin care semnificațiile simbolice ale puterilor malefice sunt proiectate într-un personaj imaginar şi numite ca atare. Prin urmare, *Talpa-iadului* reprezintă supranumirea dubletului feminin al diavolului, iar după cum afirmă Romulus Antonescu în „Dicționar de simboluri şi credințe tradiționale românești", *Talpa*-iadului reprezintă un „personaj feminin imaginar, în credințele tradiționale românești fiind spirit malefic, sinteză a însuşirilor infernale, considerată mamă a dracilor" [16, p. 654].

Supranumirea personajului imaginar *Talpa-iadului* nu desemnează doar răul în expresia lui feminină, ci se asociază însuşirilor semantice ale toponimului imaginar *talpa iadului*. Aşadar, sintagma *talpa-iadului* are semnificații ambivalente, atât în imaginarul folcloric românesc, cât şi în poveştile crengiene. În „Povestea lui Stan Pățitul", sintagma *talpa iadului* desemnează partea inferioară a locuinței diavolului şi a slujitorilor lui; „Atunci dracul dă o raită pe la talpa iadului, să vadă ce lipseşte, şi apoi iese iute ca scânteia şi se tot duce înainte la slujbă, după porunca lui Scaraoțchi" (*Opere*, p. 66). Ca reprezentare a spațiului subteran toponimul dat denotă nu atât partea inferioară a iadului, cât locul cel mai sumbru şi mai înfricoşător a ceea ce poate desemna în genere toponimul imaginar *iad*. Cu alte cuvinte, acesta reprezintă cel mai „iad" loc din „iad", după principiul imaginii lui Dante din „Divina Comedie"; iadul devine mai aspru şi mai înfricoşător în funcție de cât de adânc se coboară. Tot aşa

BDD-A27863 © 2018 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:15 UTC)

şi personajul demonic feminin reprezintă forma cea mai gravă a răului, unde după cum este reprezentarea somatică a tălpii, care vine în contrast cu partea superioară a corpului uman, aceasta însumează atributele cele mai perfide ale răului, fiind considerată figura cea mai sinistră a maleficului. Iar după cum toponimul *talpa iadului* denotă temelia infernului, tot aşa şi supranumele *Talpa-iadului*, respectând aceeaşi analogie, denotă originea fiinţială a răului, „mama dracilor".

Din exercitarea într-un spaţiu imaginar a influenţei diavolului, acesta a primit în imaginarul popular românesc, dar şi în narațiunea crengiană supranumirea *împăratul iadului*, „Nu te pune în poară, măi omule, cu împăratul iadului; ci mai bine ia-ţi bănişorii şi caută-ţi de nevoi" [3, p. 39]. Cuvântul *împărat* este din latinescul *imperator,-orem* [17, p. 126] sau de la verbul latinesc *imperare* „a comanda", „a ordona". Dicţionarul explicativ al limbii române dă următoarea explicaţie a cuvântului *împărat*: „s. m. Suveran (absolut) al unui imperiu. Fig. Stăpân, conducător" (DEX 2009). Astfel, semnificaţia supranumelui *Împăratul iadului* este destul de sugestivă. Supranumele compus din cuvântul în nominal *împărat*, cu forma genitivală *iadului* delimitează atât simbolic, cât şi denotaţional sfera de influenţă a acestuia. Poruncile lui Scaraoţchi, după cum putem observa în poveştile crengiene, sunt valabile doar în perimetrul împărăţiei sale şi asupra slujitorilor săi. Pe când influenţa asupra celorlalte personaje este doar prin determinare, dar şi aceasta se face prin intermediul slujitorilor săi, precum este cazul lui Dănilă Prepeleac. În acest caz, supranumele, *Împăratul iadului*, utilizat de dracul trimis de Scaraoţchi ca să-l determine pe Dănilă să plece de pe moşiile învecinate cu iadul, exprimă atât autoritatea în numele căreia se impune, cât şi expresia simbolică a imaginii-tip prin care omul este avertizat să ia aminte ale cui porunci le ignoră.

A doua categorie de supranume atribuite diavolului în creaţia crengiană sunt cele ce provin de la personaje mitologice sau istorice. Deşi în această categorie s-ar fi putut vorbi şi despre supranumele *Tartar*, care s-ar părea că vine de la numele zeului Tartar din mitologia greacă, lucru oarecum nejustificat datorită faptului că şi acest nume are la bază toponimul *tartar* şi nicidecum nu prevalează în sens primordial numele personajului mitologic.

Unul din acestea fiind şi supranumele *Sarsailă* – „Ba nu! stai, Sarsailă! tu cum ai chiuit de trei ori? Trosc! şi la stânga una!" [3, p. 43]. Deşi dicţionarele etimologice nu identifică un etimon de la care s-ar fi putut forma supranumele *Sarsailă*, totuşi Émile Turdeanu îndrăzneşte să afirme, în urma cercetării apocrifului ebraic „Apocalipsul lui Baruch", că acesta a fost preluat de la numele îngerului Sarsaël, devenit mai apoi în versiunea slavă *Sarsail*. Turdeanu este de părere că supranumele *Sarsailă* atribuit diavolului de către imaginarul folcloric românesc provine de la fapta tentantă a îngerului Sarsaël, prin care Dumnezeu i-a făcut cunoscut lui Noe întrebuinţarea nefirească a viţei de vie. Într-un articol publicat în revista „Revue des études slaves" intitulat „L'Apocalypse de Baruch en slave" Émile Turdeanu afirmă următoarele: „Aucun texte de l'*Apocalypse de Baruch* n'a été retrouvé chez les Roumains jusqu'à l'heure actuelle. Mais la trace de l'apocryphe subsiste dans leur langue, et même sous une forme des plus amusantes. Aujourd'hui encore, et sur l'ensemble du territoire roumain, on attribue au diable, parmi d'autres sobriquets, celui de Sarsailä. Qu'est ce nom? Nous

BDD-A27863 © 2018 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:15 UTC)

avons répondu ailleurs à cette question M. C'est le nom de l'ange Sarasaël, par qui Dieu fit connaître à Noé qu'il pouvait replanter la vigne et en boire le suc perfide. Des copistes slaves (N, P, T) ont contracté ce nom en Sarsaîl, et le peuple roumain, considérant cet ange comme un esprit tentateur, a fait de Sarsaîl ou Sarsailä – non sans une pointe de malice – un démon" [18, 23-48]. Acest lucru este confirmat şi de Gustav Davidson în „A Dictionary of Angels" care afirmă următoarele: „Sarasael (Sarea, Sarga, Saraqael) – a seraph; one of the 5 «men» who wrote down the 204 books dictated by Ezra. He is one of the holy angels «set over the spirits of those who sin in the spirit». As recorded in Baruch III, Sarasael is the angel God sent to Noah to advise the latter in the matter of replanting the Tree (in Eden) «which led Adam astray»" [19, p. 258][1]. Aşadar, datorită asocierii faptei îngerului cu o trăsătură distinctă a diavolului percepută de imaginarul popular românesc, mai cu seamă cel ce tentează, supranumele *Sarsailă* din povestea „Dănilă Prepeleac" ilustrează caracterul provocator al personajului malefic ce avea misiunea de a-i distrage atenția lui Dănilă de la proiectul său monahal şi chiar coruperea lui.

Supranumele *Scaraoțchi* atribuit diavolului în creația crengiană, dar şi în imaginarul popular românesc desemnează de fapt forma cea mai sinistră a răului, fiind considerat drept căpetenia dracilor şi totodată sursa existențială a nefericirii, „În acea zi, Scaraoțchi, căpetenia dracilor, voind a-şi face mendrele cum ştie el, a dat poruncă tuturor slugilor sale ca să apuce care încotro a vedea cu ochii, şi pretutindene, pe mare şi pe uscat, să vâre vrajbă între oameni şi să le facă pacoste" [3, p. 64]. După Lazăr Şăineanu, supranumele Scaraoțchi este preluat din rusă „ISKARIOTSKI", fiind întrebuințat inițial drept poreclă pentru Iuda vânzătorul, adică Iuda din Iscariot, numit Iscarioteanul, care l-a vândut pe Isus Hristos [20, p. 572]. Astfel, cuvântul rus ISKARIOTSKI şi-a modificat forma prin metateză, în care au fost permutate unele silabe în interiorul cuvântului, iar altele au fost preschimbate pentru a putea facilita pronunțarea acestuia, rom. „SCARAOȚCHI". Atribuirea unor semnificații malefice lui Iuda Iscarioteanul a început încă înainte ca acesta să-l vândă pe Isus. În Evanghelia după Ioan 17:12 el este numit „fiul pierzaniei". Datorită rolului pe care l-a avut în răstignirea lui Isus, numele acestuia a căpătat o bogată încărcătură simbolică, timp în care a fost deseori asociat cu Anticristul, iar în Evul Mediu s-a ajuns până la diabolizarea lui. În tradiția creştină, personajul biblic Iuda Iscarioteanul sau Iscariotul a fost blamat, iar numele lui a ajuns să denumească *răul-tip*. Despre acest personaj, Ivan Evseev spune următoarele: „În contextul creştinismului popular din estul Europei, inclusiv din țara noastră, Iuda a devenit un personaj eminamente malefic, preluând atributele unui *duh rău* din păgânism şi contopindu-se cu o seamă de personaje ale demonologiei populare" [13, p. 534]. În cele din urmă, supranumele Scaraoțchi desemnează atât numirea diavolului, cât şi transfigurarea metaforică a calităților demonice personajului Scaraoțchi din imaginarul popular românesc şi din poveştile crengiene.

[1] (În traducere de Radu Teodorescu: „Sarsael este unul dintre acei îngeri care a transmis cele 204 cărți dictate de Ezdra. După unii este un serafim. În cartea 3 Baruch îl citează ca un înger al lui Dumnezeu trimis lui Noe în problema replantării copacului în Eden, care «l-a alungat pe Adam»").

BDD-A27863 © 2018 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:15 UTC)

Un alt supranume atribuit diavolului şi pe care îl identificăm în creaţia crengiana este *Michiduţă*, „Măi Michiduţă! da' cu mine ţi-ai găsit că poţi tu să te întreci din fugă?" (*Dănilă Prepeleac*). Aceasta este poate cea mai populară numire întâlnită în imaginarul românesc, dar şi cea mai inofensivă „supranumire" „care numeşte fără să denumească", de fapt, răul cu toate calităţile şi atributele sale. În primul rând, pentru că forma diminutivală a acestuia exprimă o diminuare a sensului şi semnificaţiei răului arhetipal (diavolul). Iar în al doilea rând, această supranumire nu este nici expresia fiinţială sau faptică a răului şi nici purtător al unor semnificaţii. Doar dacă admitem că supranumele *Michiduţă* s-a format de la adjectivul *mic* cu forma diminutivală *mititel*, respectiv *mititelul* (reg. *michitelul*), după cum presupune Lazăr Şăineanu [20, p. 397], atunci motivaţia unei astfel de numire a diavolului vine dintr-un sarcasm, dar şi dintr-o formă neînţeleasă de compătimire a *celui rău*. Or, în unele cazuri, mai cu seamă atunci când se vorbeşte cu un copil care a păţit ceva sau atunci când se vorbeşte despre cineva neajutorat, forma *mititelul* are funcţia de apelativ afectuos, după cum sunt sinonimele contextuale *săracul* şi *sărmanul*. Altceva este dacă acceptăm explicaţia etimologică a termenului *Michiduţă* dată de A. Scriban. După autorul dat, cuvântul *michiduţă* s-a format de la expresia diminutivală *Nichituţă* a numelui propriu *Nichita* [21, p. 805]. În acest caz supranumele *Michiduţă* nu are nicio relevanţă, pentru că atât numele propriu *Nichita*, cât şi forma lui diminutivală nu reprezintă niciun indiciu că ar avea ceva în comun cu diavolul sau cu caracteristicile fizice şi morale ale lui, precum am observat că a fost în cazul supranumelui *Scaraoţchi*. Nici explicaţia etimologică a numelui propriu *Nichita* nu ne ajută cu nimic. Numele dat pare a fi de la grecescul **νίκη** (niche), care înseamnă victorie, biruinţă, sau de la **νικητής** (nichetes) – învingător, semnificaţii care nu justifică cu nimic numirea, fie şi ironică, a diavolului din limba română. În acest caz tindem să îmbrăţişăm mai mult explicaţia etimologică pe care o presupune Şăineanu, decât cea dată de A. Scriban. În sprijinul unui asemenea demers vine un alt supranume atribuit diavolului pe care îl identificăm tot în creaţia crengiană, şi anume *Mititelul*, „nu cumva să vă împingă *Mititelul* să intraţi înaintea mea unde ne-a duce omul ţapului celui roş, că nu mai ajungeţi să vedeţi ziua de mâine" [3, p. 121]. Aşadar, în expresiile populare, dar şi în creaţia crengiană, supranumele *Michiduţă* este un indiciu clar al unei atitudini ironice din partea omului sau ale unor personaje faţă de diavol şi de puterile acestuia. În felul acesta, marca semantică prin care cel rău este etichetat printr-o poreclă consacrată şi recunoscută în imaginarul popular devine clişeul lexical prin care diavolul este luat în derâdere.

În concluzie, putem spune următoarele: atât dimensiunea semantică a cuvintelor ce numesc răul prin termenul său propriu pe care le-am identificat în naraţiunile crengiene, adică a semnificatului primordial prin care răul poate fi atât numit, cât şi chemat, precum sunt sinonimele denominative *diavolul, satana, drac, demon*, reprezintă de fapt cuvintele tabu pe care povestitorul humuleştean le-a evitat. Astfel, datorită supranumelor ce numesc răul, care este, după cum am observat, destul de bogat în acest sens, dar şi destul de semnificativ în poveştile crengiene, constituie de fapt tiparul prin care răul, chiar dacă nu este numit în mod direct, poate interacţiona cu personajele crengiene în urma unei deveniri fiinţiale, prin care stârneşte atât catharticul, cât şi comicul de situaţie.

BDD-A27863 © 2018 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:15 UTC)

Referinţe bibliografice

1. Eco, Umberto. *O istorie a semioticii*. Traducere din limba engleză de Cezar Radu şi Costin Popescu. Bucureşti: Editura Trei, 2008, ed. a II-a rev., 498 p.

2. Coşeriu, Eugeniu. *Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau*. Bucureşti: Editura Humanitas, 2011, 520 p.

3. Creangă, Ion. *Amintiri din copilărie*. Colecţie iniţiată şi coordonată de Anatol Vidraşcu şi Dan Vidraşcu. Bucureşti-Chişinău: Editura Litera Internaţional, 308 p.

4. Aristotel. *Categorii. Despre interpretare*. Traducere, cuv. înainte, note, comentariu şi interpretare de Constantin Noica. Bucureşti: Editura Humanitas, 2005, 391 p.

5. Kernbach, Victor. *Universul mitic al românilor*. Bucureşti: Editura Lucman, 2002, 384 p.

6. Candrea, A. Apud: Ştefan Pasca. Nume de persoane şi nume de animale în ţara Oltului. Bucureşti: Editura Imprimeria Naţională, 1936, 370 p.

7. Pasca, Ştefan. *Nume de persoane şi nume de animale în ţara Oltului*. Bucureşti: Editura Imprimeria Naţională, 1936, 370 p.

8. Bârlea, Petre Gheorghe. *Perspectiva lingvistico-mitologică asupra locurilor imaginare din basmele populare româneşti*. În: Simona Palasca. „Locuri imaginare în basmul românesc. O abordare lingvistico-mitologică". Bucureşti: Editura Universitară, 2014, 286 p.

9. Λεξικόν εγκυκλοπαιδικόν. Συντελεστής: Δ. Αραβαντινού και Ν. Γ. Πολίτου. Αθήνα: Εκδότης Μπαρτ και Χιρστ εκδόται, 1889-1898, οκτώ τόμους, ΤΟΜΟΣ ΕΚΤΟΣ, 951 p. (varianta digitizată).

10. Hesiod. Opere: *Naşterea zeilor* (Teogonia). *Munci şi zile*. *Scutul lui Heracles*. Traducere, studiu introductiv şi note de Dumitru T. Burtea. Bucureşti: Editura Univers, 1973, 111 p.

11. Lăzărescu, George. *Dicţionar de mitologie*. Bucureşti: Casa Editorială Odeon, 1992, 291 p.

12. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, versiune diortosită după septuaginta, redactată şi adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2001, 2162 p.

13. Evseev, Ivan. *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească*. Amarcord, Timişoara, 1997, p. 534.

14. Sala, Marius. *De la latină la română*. Bucureşti: Editura Pro Universitaria, 2012, 184 p.

15. Vulcănescu, Romulus. *Mitologie română*. Bucureşti: Editura Academiei, 1987, 705 p.

BDD-A27863 © 2018 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:15 UTC)

16. Antonescu, Romulus. *Dicționar de simboluri și credințe tradiționale românești*. Ediție digitală 2016, 725 p., http://cimec.ro/Etnografie/Antonescu-dictionar/Antonescu-Romulus-Dictionar-Simboluri-Credinte-Traditionale-Romanesti.pdf (vizitat la 17.06.2017)

17. Candrea, A., Densușeanu, Ov. *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine* (*A – putea*). București: Publicat de librăria SOCEC & Co, 1907, 224 p.

18. Turdeanu, Émile. *L'Apocalypse de Baruch en slave*. În: *Revue des études slaves*, tome 48, fascicule 1-4, 1969, p. 23-48. *Disponibil în variantă electronică* http://www.persee.fr/doc/slave_0080-2557_1969_num_48_1_1979 (vizitat la 25.06.2017).

19. Davidson, Gustav. A *Dictionary of Angels: Including the Fallen Angels*. New York: The Free Press, 1967, 386 p.

20. Șăineanu, Lazăr. *Dicționar universal al limbii române*. Craiova: Editura Scrisul Românesc, 1938, ediția a VIII-a, revăzut și adăugit la ediția a VI-a, 872 p.

21. Scriban, August. *Dicționarul limbii românești* (*etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaisme, neologisme, provincialisme*). Iași: Institutul de arte plastice „Presa Bună", 1939, 1448 p.

BDD-A27863 © 2018 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:15 UTC)